

1. Mi a szintaxis, és miért tanuljuk?

Mi a mondat?

A *szintaxis*, azaz *mondattan*, a nyelvészetnek az az ága, amely a mondattal foglalkozik. Azt gondolhatnánk, hogy egy **mondat** az, ami írásban nagybetűvel kezdődik, és mondatvégi írásjellel (pont, kérdőjel, felkiáltójel) zárul. De ha jobban belegondolunk, a helyzet nem ennyire egyszerű.

Vajon amíg nem létezett írásbeliség, addig nem léteztek mondatok? Kisgyermek és analfabéta, írásbeliséggel nem rendelkező nyelvek esetén nem beszélhetünk mondatokról? Nézzünk meg egy hagyományos Tóra-tekerccset, Eszter-tekerccset vagy a holt-tengeri tekerccsek egy kéziratát (1. ábra): hol látunk mondatkezdő nagybetűt és írásjeleket? Hallgassunk bele egy számunkra ismeretlen nyelvbe: vajon hangzás alapján egyértelmű, hol kezdődik, és hol ér véget egy mondat?

1. ábra: Holt-tengeri tekerccs kézírata (balra) és mai Eszter-tekerccs (jobbra).¹

A mondat fogalmát tehát nehéz meghatározni. (És valóban, vannak nyelvészek, akik kerülnek a *mondat* – angolul: *sentence* – fogalmát, és helyette például a kevésbé szigorú *megnyilatkozás* – *utterance* – szót részesítik előnyben.) Ennek ellenére mindannyian „érezzük”, hogy miről van szó, és a fogalmat bátran fogjuk használni. Ez az „érzésünk” egyre határozottabbá válik a félév során, és bár a félév végén sem lesz a kezünkben pontos meghatározás, ennek hiánya nem fog gondot okozni.

(Ezen a ponton előre lehet lapozni a 2. számú kék dobozhoz, amely a nyelv többi szintjével kapcsolatban is bemutat hasonló bizonytalanságokat. A **kék keretes kitérők** olyan gondolatmeneteket tartalmaznak, amelyek nem kapcsolódnak szorosan a félév anyagához, és nem részei a számonkérésnek. Azonban érdemes őket elolvasni, több okból is: néha érthetőbbé teszik a tananyagot, máskor olyan információkat tartalmaznak, amelyek hozzátartoznak az „általános bölcsész-műveltséghez” vagy az „általános hebraista műveltséghez”. A későbbi tanulmányok során is hasznosnak bizonyulhatnak. Az olvasó a 2. számú kék doboz előtt egy 1. számú kék dobozt is találni fog, amely azt a kérdést járja körül, hogy mi is a nyelv és a nyelvészet.)

Akármit is gondolunk a mondat nyelvészeti fogalmáról, fontos valamit mindvégig szem előtt tartanunk: a bibliai héberben **egy bibliai vers gyakran nem felel meg egy mondattani mondatnak**. Nézzük meg a következő példákat:

- (1) אֶף אֵת זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֶּהֱרָה וּמִמִּפְרֵי הַפְּרָסָה אֵת הַגָּמֶל (...): [5] וְאֵת הַשֶּׁפֶן (...): [6] וְאֵת הָאֲרָנֶבֶת (...): [7] וְאֵת הַחֲזִיר כִּי מִפְרֵי הַפְּרָסָה הוּא וְשֵׁסֶע שְׁסֵעַ פְּרָסָה וְהוּא גֶהֱרָה לֹא יִגְרַם מֵאָה הוּא לְכֶם: [4] *De ezt ne fogyasszátok a kérődzők és a hasított patások közül: a tevét (mert kérődző, de nem hasított patájú, tisztátalan ő számotokra), [5] és a borzot (mert kérődző, de nem*

¹ (Forrás: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/87/Megillat_Esther_%281%29.jpg, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Part_of_Dead_Sea_Scroll_28a_from_Qumran_Cave_1_The_Jordan_Museum,_Amman.jpg)

hasított patájú, tisztátalan ő a számotokra), [6] és a nyulat (mert kérődző, de nem hasított patájú, tisztátalan ő a számotokra), [7] és a disznót, mert hasított patájú ő, hasított körmű ő, de nem kérődzik, tisztátalan ő a számotokra. (Lev. 11:4–7)

(2) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי אוֹר: *És mondta Isten: „Legyen világosság!”. És lett világosság.* (Gen. 1:3)

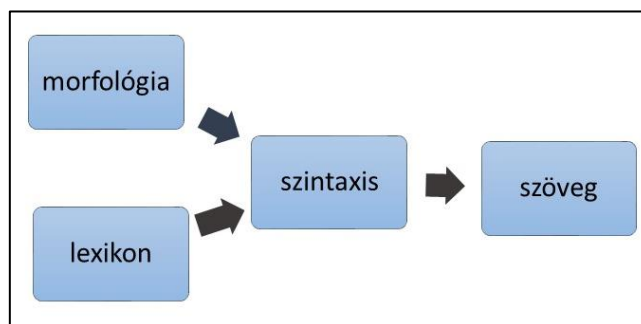
Az (1) példában a mondat sok tárgyat tartalmaz, és ezeket a hagyomány külön-külön bibliai versnek tekinti (a szöveg tagolása, ill. a zsinagógai felolvasás dallama szempontjából). Hasonló jelenséggel többször találkozunk még a fejezet folytatásában, így például Lev. 11:13–19 a fogyasztásra nem alkalmas madarakat sorolja fel. De ezekben a példákban egyetlen igéhez kapcsolódó tárgyról, vagyis nyelvészeti szempontból egyetlen hosszú mondatról van szó.²

A (2) példát legegyszerűbb három mondatként értelmezni. A „Legyen világosság!” egy önálló mondat, amely az elbeszélés szerint önálló mondatként hangzott el az idők kezdetén. Ezt az önálló mondatot az elbeszélő szó szerinti idézetként emeli be egy főmondatba, nem pedig függő idézetként (*azt mondta, hogy legyen világosság*). A bibliai vers utolsó harmadát akár vesszővel is hozzákapcsolhatjuk a megelőző mondatához, de talán az olvasó egyetért velem, hogy természetesebb azt önálló mondatnak tekinteni.

Mivel a Héber Biblia nem használja az általunk megszokott írásjeleket, ezért a saját értelmezésünkre van bízva, hogy új mondatot kezdünk, avagy az előző mondatához rendeljük hozzá, „laza mellérendelés” formájában. Amúgy figyeljük meg, hogy a spontán beszédben sem mindig egyértelműek a mondat-határok. Aki gépelt már le szóban elhangzó szöveget, tapasztalhatta, hogy az átírás során gyakran érdemes új mondatot kezdeni ott, ahol a beszélő nem vitte le a hangsúlyt. Amikor saját gondolatainkat írjuk le, szintén megfigyelhetjük, hogy a szóbeli kommunikáció hosszú szóáradatát utólag szerkeszteni kell, azaz kerek – nagybetűvel kezdődő és mondatvégi jellel végződő – mondatokká kell azt alakítani. Ez a fajta tagolás a Héber Bibliából hiányzik, a bibliai versekre való beosztás pedig nem mindig egyezik meg azzal a tagolással, amelyet jó szívvel mondatoknak neveznénk.³

A mondat (szintaxis) mint a nyelvészet egyik ága

Az eddigieket összefoglalhatjuk úgy, hogy a mondat egy közbülső szint az egyes szavak és a kommunikáció egésze között. A bibliai héber **szintaxis** kurzus szerepe az, hogy a bibliai héber nyelvészeti tanulmányok első két feléve során tárgyalt hangtani (**fonológiai**) és alaktani (**morfológiai**) jelenségektől eljussunk a szöveg megértéséig (ld. a 2. ábrát).

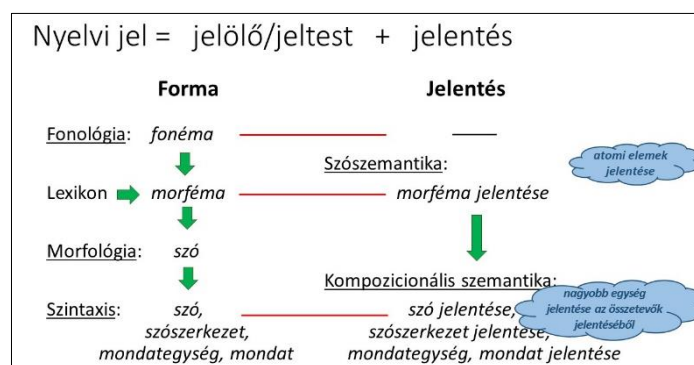
2. ábra: A szintaxis helye a szöveg megértésének a folyamatában.

² Egyes bibliafordítások így is adják vissza a vizsgált felsorolást. Más bibliafordítások hiányos mondatok sorozataként értelmezik és fordítják a héber szöveget, mintha az ismétlődő igét törölnénk: *És a borzot se egyétek (...). És a nyulat se egyétek (...). És a disznót se egyétek (...)*. Erre a jelenségre, amit *ellipszis*nek neveznek, még visszatérünk a félév során. A fenti példából ennek ellenére szűrjük le azt a tanulságot, hogy nem szükségszerű egy bibliai verset automatikusan egy nyelvtani mondatként értelmezni.

³ Megemlíthető még a Tízparancsolat is, amelynek a zsidó hagyományon belül is két különböző tagolása létezik.

Héber szókincsünket (**lexikont**) az elsőéves tanulmányaink során megalapoztuk, és szövegolvasásokon folyamatosan bővítjük. Szintén az első évben megtanultuk, hogy egy-egy szó hogyan ragozható. Azt, hogy mit jelent (ld. **szemantika**), ha a ragozás révén egy-egy szó így vagy úgy módosul, azt részben már tavaly megtanultuk, de ebben a félévben még tovább finomítjuk vonatkozó ismereteinket. Emellett ebben a félévben azzal is foglalkozunk, hogy ha több szót ilyen vagy olyan módon – ilyen vagy olyan sorrendben, így vagy úgy egyeztetve őket – egymás mellé rakunk, abból hogyan születik meg a mondat és annak jelentése. Az elsőéves tanulmányaink során tehát eljutottunk a *szavak szintjéig*, és idén tovább haladunk a *mondatszintig*. Azzal, hogy a mondatokból hogyan áll össze a szöveg, a nyelvészetnek egy külön ága foglalkozik, a **szövegnyelvészet**. A hebraisztika szakon azonban nagyobb hangsúlyt kapnak az irodalmi, retorikai, filológiai, történelmi és egyéb szemléletű elemzések. Ezekkel a kérdésekkel a hallgató a szövegolvasások során ismerkedik meg.

Tehát a *nyelvészet* (ld. az 1. kék keretes írást) tudományán belül különböző tudományterületek a nyelv különböző szintjeivel foglalkoznak: a **nyelvi szinteket** a 3. ábra mutatja be.

3. ábra: A nyelv szintjei és a velük foglalkozó tudományterületek.

A hangtan (**fonológia**) a vizsgált nyelv hangjaival foglalkozik: hogyan fűzzük őket össze szótagokká és szavakká, mivé alakulnak át más hangok hatására, hogyan kapnak hangsúlyt, és így tovább.⁴ Fontos, hogy az egyes beszédhangok önmagukban nem hordoznak jelentést, a *fonémák* csupán jelentések megkülönböztetésére használhatók: például *láp* és *láb*, *בנה* ('épít') vagy *פנה* ('fordul'). A **morfológia** alapegysége a **morféma**: a legkisebb, tovább nem bontható nyelvi jel. Mint ilyen, hangalakból (fonémák sorozatából) és jelentésből áll. Morféma lehet egy szótő (pl. *asztal-* vagy *táncol-*) és egy toldalék (pl. *-t*, *-ok*, *-ni*) is. A morfológia a morfémákból szavakat, majd a **szintaxis** a szavakból mondatokat épít. A szavak azonban nem azonnal épülnek mondatokká: a félév során megtanuljuk, hogy előbb *szó szerkezetek* (csoportok), majd *mondat egységek* jönnek létre. A morfológiával és a szintaxissal párhuzamosan a **szemantika** a morfémák atomi jelentésével foglalkozik, valamint azzal, hogy a különféle morfológiai és szintaktikai folyamatok során hogyan jönnek létre a komplexebb jelentések.

Emellett érdemes megjegyezni, hogy a nyelvészetnek további ágai is vannak. A **pszicholingvisztika** és a **neurolingvisztika** a nyelv pszichológiai (pl. nyelvelsajátítás), ill. idegtudományi (agybiológiai) kérdéseivel foglalkozik. A (tágra értelmezett) **alkalmazott nyelvészet** területéhez sorolható többek közt a nyelvoktatás módszertana és a **fordítástudomány**, ill. a **nyelvtechnológia** is. A **szociolingvisztika** a nyelv társadalomban betöltött szerepével foglalkozik: udvariassági formulák, tegezés és magázás, nyelv és identitás, nyelv és politika kapcsolata (tudatos nyelvtervezés, nyelvújítás), ... A szociolingvisztika másik aspektusa a nyelv társadalmi változatainak a vizsgálata, például társadalmi osztályok szerint (*szociolektusok*), vallási és etnikai csoportok szerint (*religiolektusok*, *etnolektusok* – a szociolektus elnevezés erre a két kategóriára is használatos), valamint a földrajzi dimenziók szerint (*dialektusok*). Utóbbiak vizsgálatát hagyományosan már a nyelvészet egy másik ágának tekintik (**dialektológia**). Az egymással párhuzamosan élő nyelvváltozatok mellett a különböző korok nyelvállapotait is össze lehet hasonlítani: a **nyelvtörténet** témakörére a félév során még visszatérünk.

⁴ Szintén hangtannak nevezzük a nyelvészet egy másik ágát, a **fonetikát**. Utóbbi a beszédhanghullámok képzését (a hangképzőszervek fiziológiáját), a hullámok fizikai (akusztikai) tulajdonságait, valamint észlelését vizsgálja.

Kérdés: Mit gondol, létezik a héberben tegezés és magázás? Volt olyan korszaka a héber nyelvtörténetnek, amikor a tudatos nyelvtervezés szerepet játszott? Voltak, vannak dialektusai a hébernek?

1. Mi a nyelvészet?

Hogy mi a nyelvészet? A nyelvészet az emberi nyelvvel foglalkozó tudomány. De ahogy a *mondat* vagy a *szó* (ld. a 2. kék dobozt), úgy a *nyelv* is egyike a meghatározhatatlan fogalmaknak. Igazából nagyon sok tudományban az történik, hogy az alapfogalmakat nem lehet meghatározni, és a kutatás célja ezen alapfogalmak megértése. Kérdezzünk meg egy matematikust arról, hogyan határozza meg a *pont*, az *egyenes* vagy a *halmaz* fogalmát. Kérdezzünk meg egy fizikust arról, mi a *tér* és az *idő*, egy vegyész arról, hogy mi az *anyag*, egy biológust arról, hogy mi az *élet*... nem fognak tudni válaszolni! A vallástudomány központi kérdése az, hogy mit is értünk *vallás* alatt: ahány kutató, annyi választ kaphatunk.

A nyelvészet esetén is hasonló a helyzet. Bár a *nyelv* szó metaforikus használatát (például: *a zene nyelve* vagy *valamilyen festő vizuális nyelve*) a nyelvész elveti, de az már vita tárgya lehet, hogy hol húzzuk meg a határt a nyelv és a nonverbális kommunikáció, ill. az emberi nyelv és az állati kommunikáció között. A mai nyelvész az írásrendszert és a helyesírást sem tekinti a nyelv részének, hiszen sok nyelv nem rendelkezik (de legalábbis a 20. századig nem rendelkezett) írásbeliséggel, és egy nyelv önmagában nem változik, ha hirtelen más betűkészlettel vagy más helyesírással jegyezzük le. A szerb nyelv ugyanaz, akár cirill, akár latin betűkkel írják, és a magyar sem változott 2015-ben, amikor hirtelen *ésszerű* lett az, ami addig *ésszerű* volt. És mégis, a bibliai héber egy írott formában fennmaradt nyelv, tehát az írásbeliségtől eltekinteni nem lehet.

A tudomány története során más szempontból is sokat változott az, hogy mikor mit értettek *nyelv* alatt. A középkorban a szövegeknek volt nyelvük, méghozzá tipikusan szent szövegeknek: a Héber Biblia, a keresztény Szentírás vagy a Korán egy ekkorra már nehezen érthető nyelven volt hozzáférhető, és így a nyelvészet az exegézisnek (szövegértelmezésnek), azon keresztül pedig a teológiának volt a segédtudománya. Az újkorban megváltozott a helyzet. A 18-19. század során megszülető történeti-összehasonlító nyelvészet a nyelvek történetét, és ezen keresztül a nyelvet beszélő népeket, azaz a nemzetek történetét volt hivatva feltárni. Ma már tudjuk, hogy egy nép története és egy nyelv története nem fedik le mindig egymást – Mahatma Gandhi és Barack Obama egyaránt egy, a germán nyelvcsaládba tartozó és a Brit-szigeteken kialakult nyelvet beszéltek anyanyelvüként –, de a 19. századi nyelvészetet mégis a nemzeti történelemírás segédtudományának tartották. A 20. század első felében a strukturalista nyelvészet a nyelvet társadalmi konvenciók önkényes rendszerének tekintette, és így – akárcsak a 20. század második felében felfutó szociolingvisztika – a nyelvet mint egy beszélőközösség kódrendszerét tanulmányozta. A század közepétől kezdve a generatív nyelvészet azonban a nyelvet az emberi faj, a *Homo sapiens* biológiai adottságának tekinti. Ehhez kapcsolódik a pszicholingvisztika, amely viszont az egyén nyelvét vizsgálja, például a nyelvtudás kialakulását gyermekkorban, és elvesztését időskorban. Akkor most mi a nyelv? Minek van nyelve? Egy szent szövegnek, egy nemzetnek, egy beszélőközösségnek, egy fajnak vagy egy egyénnek? Valahol mindegyik válasz igaz, és kutatásunk motivációjától függ az, hogy melyik nézőpontot helyezük előtérbe.

A szavaktól a mondatig

Az emberi nyelv lehetővé teszi, hogy végtelen sok gondolatot összeszámolhatatlanul sok mondattal fejezzünk ki, miközben agyunk véges, és véges sok idő áll rendelkezésre anyanyelvünk elsajátítására. Ha minden gondolatra más-más jelet használnánk, a kommunikáció nem lenne lehetséges, hiszen mindenki más és más részét ismerné a végtelenül sok jelnek. Mi tehát a titka az emberi nyelvnek?

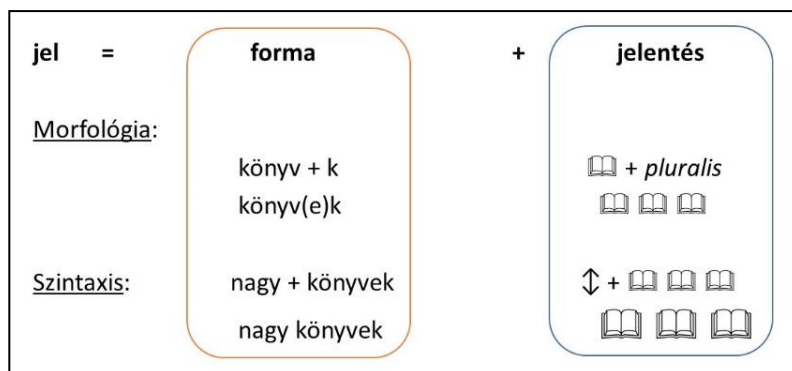
A titok lényege a **kettős tagolás**: a nyelv előbb néhány tucat hang (fonéma) segítségével elemi jeleket – morféákat és szavakat – állít elő, majd ezekből születnek meg a mondatok. A *fonémák* még nem rendelkeznek jelentéssel, csupán jelentés-megkülönböztető funkcióval. Az alsóbb, fonológiai szinten ezek kombinálódnak *morfémákká*, a nyelv legkisebb, jelentéssel is bíró építőköveivé. A morféák szavakká (morfológia), a szavak mondatokká (szintaxis) építhetők össze. Gondoljunk a Lego-játékra: a néhány típusba sorolható, semmit nem ábrázoló elemekből előbb nagy számú figurát (épületet, járművet...) alkothatunk, majd ezekből végtelenül sok jelenetet rakhatunk ki.

Akárcsak a Lego-kockákat, úgy a nyelv építőköveit sem rakhatjuk össze tetszőleges módon. A **fonológia** a hangok, a **morfológia** pedig a morféák szón belüli kombinációs szabályait írja le. Hasonlóképp, a **szintaxis** a mondatok szerkezetét meghatározó elveket, szabályokat elemzi. Láttuk, hogy a szavakból előbb szókapcsolatokat (szószerkezeteket, csoportokat, angolul *phrases*), majd azokból mondategységeket (tagmondatokat, angolul *clauses*) gyárt, mielőtt eljutnánk a mondat szintjéig.

Emlékszünk, hogy egy nyelvi jel, legyen az morféma, szó vagy mondat, egy **hangalak** (jelölő) és egy **jelentés** együttese. Amikor a morfémákból szavakat, a szavakból mondatokat rakunk össze, akkor nem csupán a hangalakokat, hanem a jelentéseket is kombináljuk. Az összetett szerkezet jelentése azonban nem egyszerűen az összetevők jelentésének az összetétele. A kombináció jelentése függ a formák (hangalakok) összetételének a módjától is. Figyeljük meg a következő példákat (4. ábra):

- a. *A könyv nagy.*
- b. *A nagy könyv.*
- c. *Nagy a könyv.*
- d. *A könyvek nagyok.*
- e. *A nagy könyvek.*
- f. *Nagyok a könyvek.*
- g. ** Könyv a nagy.*
- h. ** A könyv nagyok.*
- i. ** A nagyok könyvek.*

4. ábra: Formák és jelentések (itt: könyv, nagy, -k, a) kombinációja

Ugyanazokat a szavakat kombináltuk, de a fenti mondatok jelentése mégis jelentősen eltér egymástól. Az utolsó három példa (g., h., i.) **agrammatikus**, ezt jelzi a példa előtt szereplő *. A hat *grammatikus* példa közül csak négy fejez ki állítást (teljes mondatot), a másik kettő egy entitásra (esetünkben tárgyra, máskor személyre, fogalomra, „potenciális létezőre” ...), vagy entitások egy csoportjára utal.

Kérdés: Melyik az a négy példa, amelyek *állításokat* fejeznek ki, vagyis teljes értékű mondatok? És melyik kettő az, amelyek egy *entitásra* (tárgyra, állatra, növényre, személyre stb.) vagy *entitások egy csoportjára* utal?

Ebből a példából két tanulságot is levonhatunk. Egyrészt azt, hogy bizonyos kombinációk nem lehetségesek, agrammatikus eredményt adnak. Másrészt azt, hogy a grammatikus kombinációk sem mindig egy egész mondatot, hanem egy mondatba beilleszthető, több szóból álló egységet adnak ki. A szintaxis feladata annak meghatározása, hogy mely kombinációk agrammatikusak, és mely kombinációk hoznak létre nagyobb nyelvi egységeket (szószerkezetet, mondategységet, mondatot).

Figyeljük meg jobban a fenti megnyilvánulások közötti különbségeket. Azt látjuk, hogy a magyarban, ha a főnevet egyeztetjük számban a melléknévvel, akkor teljes mondatot kapunk (*A gyerekek okosak*). Ugyanakkor a főnévi csoporton (szószerkezeten) belül nincs, tilos az **egyeztetés** (*az okos gyerekek*, **az okosak gyerekek*). Azt is láthatjuk, hogy a **szórend** is fontos szerepet tölt be, hiszen ugyanazok a szavak más-más sorrendben hol mondatot alkotnak, hol csak főnévi csoportot, és megint máskor szavak értelmetlen sorozatát. Ezek a példák vezetnek át a következő fejezet két témaköréhez: az egyeztetéshez és a szórendhez. Ez a két jelenség lesz a két legfontosabb „kötőanyag”, amelyek segítségével a szintaxis „építőköveit”, a szavakat egymáshoz tapasztjuk.

2. A nyelv szintjei nem választhatók el egymástól élesen

Első ránézésre úgy tűnik, mintha a hangokból felépülő morfémák, a morfémákból felépülő szavak és a szavakból felépülő mondatok szintje élesen elkülönülne egymástól. Ezt a benyomást fokozza a kultúránkat meghatározó betűírás is. A hangok olyanok, mint az ábécénk néhány tucat betűje. A szó megfelel annak a betűsorozatnak, amelyet két szóköz határol. Végül a mondat az, ami nagybetűvel kezdődik és mondatvégi írásjellel zárul. De emlékezzünk rá: egy Tóra-tekerics nem tartalmaz központozást, és számos írásrendszer nem választja el a szavakat. És a legfontosabb: a világ nyelveinek túlnyomó többsége történetének nagy részében nem rendelkezett írásbeliséggel, más esetekben pedig a nyelv használóinak többsége volt írástudatlan.

Valójában a szintek nem választhatók el mindig élesen egymástól. Az egyes hangok, ha fonetikai részletességgel vizsgáljuk őket, átfedik egymást. Például a nazális hangok ([m], [n]...) enyhén nazalizálhatják a megelőző magánhangzók végét. A szavak közt a legritkább esetben hallható a szóköznek megfelelő szünet, az élőbeszéd megnyilatkozásai pedig a legritkább esetben olyan kerek egészek, mint az írott szöveg mondatai. Például csak ritkán visszük le a hangsúlyt egy-egy mondat végén a spontán beszédben.

Az sem mindig egyértelmű, hogy mi számít egyetlen morfémanak. A *műhely*, a *teremt* vagy az *óvoda* szavakban vajon még érezzük azokat a morfológiai folyamatokat, amelyek ezeket a szavakat történetileg létrehozták? A felsőfok (*leg...bb*) jele vajon a *leg-* prefixum, amely a szuffixummal ellátott középfokhoz járul, avagy egy circumfixum, amely körbeveszi az alapfokot? (A *legalsó*, *legfelső* szavak az előbbi elemzés mellett hozható érvek.) Amikor a héber *le-* előljáró egybeolvad a *ha-* névelővel, akkor a *la-* egyetlen morfémanak számít, vagy kettőnek (*l-*, mint a *le-* allomorfa, amelyet az *-a-*, a *ha-* allomorfa követ)?

A szó fogalma is nehezen határozható meg. Vajon az igekötő önálló szó, vagy az ige része? Vajon az *-e* kérdőszócska önálló szó, vagy sem? (Utóbbi kategóriáját *klitikumnak* nevezik a nyelvészek.) Vajon bizonyos héber prepozíciókat és a névelőt csupán a helyesírási konvenció miatt írjuk egybe a következő szóval, avagy nyelvészetileg is egy szót alkotnak? A válasz attól függ, hogy milyen célból használjuk a szó fogalmát. Fonológiai értelemben szónak számít az a tartomány, amely egyetlen szóhangsúlyt tartalmaz, és ilyen értelemben a magyar igekötők egybe- és különírási szabályai többé-kevésbé tükrözik a *fonológiai szó* fogalmát. Ugyanebben a tartományban számos fonológiai, morfológiai jelenség is megfigyelhető, mint például a héber egybeírt prepozíciók esetén. De szóhatáron keresztül csak jóval kevesebb (és más jellegű) hangtani folyamatok zajlanak le, amint azt a héber különírt előljárók és a magyar névutók is illusztrálják. Másrészt, mondattani szempontból, a magyar igekötő, a héber névelő és a héber egybeírt prepozíció is önálló mondattani egység, amelyek mondatbéli helyét a szintaxis határozza meg, számos tényező figyelembevételével.

A fejezetet előkészítő anyagban és a fejezetben tárgyalt legfontosabb gondolatok:

(1) A *szintaxis* (mondattan) a nyelvészet azon ága, amely a *mondat* belső szerkezetével foglalkozik. (2) Egy jel egy jelölő (jeltest) és egy jelölt (jelentés) kombinációja. A *szó* egy egyszerű *nyelvi jel*: egy rövid *hangalak* és egy egyszerű *jelentés* (önkényes) párosítása. A *mondat* egy komplex *nyelvi jel*: a mondatot alkotó szavak hangalakjait egymás után illesztjük, és a szavak jelentéseiből összeáll a mondat jelentése. A mondat jelentése tipikus esetben egy állítás. (3) Hogy pontosan mi egy mondat, azt nem tudjuk egzakt módon meghatározni, és a Héber Biblia esetében nem szükséges egy-egy bibliai verset automatikusan egy-egy mondatnak tekinteni. (4) A mondat jelentése nem egyszerűen a mondatot alkotó szavak jelentéseinek együttese: ugyanazokat a szavakat többféle módon is mondattá fűzhetjük, és különböző jelentéseket kapunk. Néha még ugyanannak a mondatnak is több jelentése van.

Fontos szakkifejezések:

Agrammatikus: az adott nyelvben (a nyelvi adatok alapján) helytelen, nem grammatikus.

Fonetika és fonológia: *hangtan*, a nyelvészet két ága. A *fonetika* a beszédhangok képzésével (artikuláció), a hanghullámok fizikai tulajdonságaival (akusztika) és észlelésével (percepció) foglalkozik, lényegében a vizsgált nyelvtől függetlenül. Ezzel szemben a *fonológia* egy adott nyelv hangjaival, azok rendszerével foglalkozik: mely hangokat használ az adott nyelv (és melyeket nem), ezek milyen szabályok szerint helyezkedhetnek el egymás mellett egy szóban (*fonotaktika*), mely hangok bírnak jelentés-megkülönböztető szereppel (fonémák), azoknak milyen változatai (allofónjai) léteznek, hogyan kap egy szó *hangsúlyt*, egy mondat *intonációt* (dallamot), stb.

Morféma: a legkisebb, tovább nem bontható nyelvi jel, vagyis jelentéssel bíró nyelvi egység.

Morfológia: *alaktan*, a nyelvészet azon ága, amely a szavak belső szerkezetével foglalkozik.

Nyelvi jel: (hang)alak és jelentés kombinációja, például morféma, szó, szó szerkezet, mondat.

Szemantika: *jelentéstan*, a nyelvészet azon ága, amely a szavak és mondatok jelentésével foglalkozik.

Szintaxis: *mondattan*, a nyelvészet azon ága, amely a mondatok belső szerkezetével foglalkozik.